

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ, АРХЕОЛОГІЇ ТА МЕТОДИКИ
ВИКЛАДАННЯ**

**СОЦІОКУЛЬТУРНА ІСТОРІЯ НІМЕЦЬКОЇ ЕТНІЧНОЇ
ГРОМАДИ ХЕРСОНЩИНИ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ**

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: студентка 2 курсу 07-241М групи

Спеціальності 032 Історія та археологія

Людмила РОГОВСЬКА

Керівник: Лариса ЦИБУЛЕНКО, доцентка

Рецензент: Єгор СИДОРОВИЧ, ст. викладач

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Основні етапи розвитку історіографії питання.....	7
1.1 Загальна характеристика історіографії питання до 1991 року...7	
1.2 Сучасна українська історіографія дослідження.....13	
1.3 Методологічна база дослідження.....16	
РОЗДІЛ 2. Історичний поступ німецької етнічної громади на Херсонщині у міжвоєнний період.....	19
2.1 Німці на початку 1920-х рр. та радянський політичний устрій на Херсонщині.....19	
2.2 Адміністративно-територіальний устрій громад Херсонщини у період 1920-1930 рр.....22	
2.3 Нова репресивна політика стосовно німецьких етнічних громад.....27	
РОЗДІЛ 3. Культурне піднесення та подальший розвиток німецьких поселенців у період 1920-1930 рр.	35
3.1. Економічне становище та соціальний устрій.....35	
3.2. Внутрішній аспект життя німецької етнічної меншини.....40	
3.3. Становище наприкінці 1930-х та подальша доля німецької етноспільноти Херсонщини.....43	
ВИСНОВКИ.....	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	54
ДОДАТКИ.....	59

ВСТУП

Актуальність теми дипломної роботи полягає у вивченні етнічної історії як складової загальноукраїнського історичного спадку. Дослідження соціокультурної історії німецької етнічної групи дозволяє репрезентувати історичний поступ Херсонщини більш детально. Це пояснюється тим, що Херсонщина як центральна складова Південної України в наслідок специфічних географічних та історичних умов, з давніх часів була малозаселена, тому як наслідок в різний період часу регіон був місцем проживання представників різних етнічних груп, які в тій чи іншій мірі були каталізатором розвитку життя на цих землях. Значна заслуга в соціокультурному розвитку південноукраїнських земель належить вихідцям з Німеччини, котрі переселялися на малозаселені, а подекуди і безлюдні території, засновували нові адміністративні одиниці на карті центри життя на пустельних степах. Німецьким колоністам належать заслуги у створенні інфраструктури, розбудові сільського господарства, розведенні худоби, освоєння цілинних ґрунтів, розбудові садівництва та піднесення індустріалізації краю. Також, вивчення історії національних меншин є складовою частиною національної політики України в плані розбудови її як багатонаціональної демократичної держави, в якій усі етнічні меншини є рівноправними складовими українського суспільства та вагомим історіотворчим фактором.

Метою дипломної роботи є дослідження різних аспектів з історії розвитку німецької етнічної громади у міжвоєнний період, на території сучасної Херсонщини.

Відповідно до мети, передбачаємо вирішення таких **завдань**:

1. Охарактеризувати, соціальний, політичний, економічний, побутовий аспекти життя німецьких громад на Херсонщині періоду 1920-1930х рр.

2. Репрезентувати становище німецької спільноти Херсонщини, в контексті взаємодії німців з різними політичними режимами, та розкрити як позитивні так і негативні наслідки їх взаємодії у різний період часу.

3. Теоретично розкрити особливості формування і становлення німецької етнічної громади, як складової херсонської історичної спільноти.

Об'єктом дослідження є етнічна історія краю 20-30х років ХХ століття.

Предметом дипломної роботи виступає теоретичне дослідження соціокультурної історії німецької етнічної громади Херсонщини у міжвоєнний період.

Хронологічні межі роботи. Нижньою межею дослідження дипломної роботи є початок 1920-х років, коли формувалася нова політична система на території України. Верхня межа обумовлена 1930-ми роками, яка характеризується трансформацією німецької громади через призму нових політичних процесів як у Радянському союзі та і у світі загалом.

Територіальні межі охоплюють територію сучасної Херсонської області, репрезентовану різними адміністративними одиницями в різний період часу, що зазнавали змін у ході адміністративно-територіальних реформ.

Історіографія роботи. Тема дослідження представлена ґрунтовними працями з етнічного питання, таких істориків, як Берестень О. [10], Берестень Ю. [11], Бобилєва С. [13,14], Васильчук В. [15,16], Кудряченко А. [24], Кулинич І. [25], Стьопченко Е. [35], Чирко Б. [37,38], Швайка І. [39] та багатьох інших українських й зарубіжних науковців. По даній темі було використано різні наукові опрацювання, до прикладу чимало наукових статей, монографії з етнічного питання, а також збірки документів.

Джерельною базою роботи виступають статистичні документи та матеріали Державного архіву Херсонської області. Про становище німецького населення репрезентують радянські адміністративні акти, постанови, протоколи, завдяки яким відбувалося регулювання політичного, адміністративного життя німецького населення. Документи архіву дають бачення соціально-економічного буття німецьких громад, їх релігійних, політичних переконань, освітньо-культурного рівня населення, дають розуміння взаємовідносин із радянською владою, еміграційні процеси тощо.

Методологічною основою при написанні дипломної роботи виступають принципи об'єктивності та історизму, системності та багатофакторності. У дипломній роботі було застосовано спеціальні **методи** історичного дослідження, такі як:

-історико-генетичний метод, дозволяє у ході дослідження причинно-наслідкових зв'язків проаналізувати фактори розвитку і формування німецької етнічної громади на Херсонщині, та як наслідок причини і наслідки взаємодії німців як з місцевим населенням так і політичними режимами з якими перебувала у тісному зв'язку спільнота у весь період її існування на південноукраїнських територіях;

-історико-порівняльний метод, дозволяє співставити різні фактори які були присутніми у ході історичного поступу німецької громади, з подібними чинниками і особливостями існування інших етнічних народів які проживали на території Херсонщини;

-історико-системний метод, допомагає систематизувати матеріал, та як наслідок зробити висновки в логічному порядку про те, яким чином відбувалося функціонування життя німецької громади в просторі і часі. Ще було застосовано і інші загально-наукові методи, серед яких в тому числі: **метод аналізу метод періодизації**.

Наукова новизна одержаних результатів. У ході дослідження теми дипломної роботи, було продовжено дослідження специфіки

німецької етнічної громади, особливості формування і генезу етнічної групи від початку проживання та до кінця 1930-х років. Також, введено до наукового обігу нові архівні документи із статистичними даними які стосується конкретно території Херсонської області.

Практичне значення одержаних результатів. Наукове використання результатів роботи вже застосоване і опубліковане у наукових збірках статей. Результати дослідження доповнюють вивчення етнічної історії Херсонського краю, більш детально розкривають питання соціокультурного розвитку німецької етнічної громади і можуть бути корисними для дослідників етнічного краю Херсонщини і усієї південної України.

Апробація та публікація результатів дослідження. Результати досліджень було оприлюднено у формі наукових публікацій, а саме у збірнику матеріалів XIV (III) Всеукраїнської наукової конференції молодих вчених, аспірантів та студентів «Проблеми регіональної історії України» 24 травня 2019 року, з доповіддю на тему «Німецька етнонаціональна спільнота Херсонщини у 1920-х рр.». Згодом, була опублікована стаття у IV збірнику Всеукраїнської наукової конференції молодих вчених, аспірантів та студентів «Проблеми регіональної історії України» 21 травня 2020 року, тема роботи «Херсонська німецька етнічна спільнота в період розквіту тоталітаризму у 1930-ті роки». А також, стаття на тему «Загальна соціокультурна характеристика німецького етнонаціонального населення Херсонщини у міжвоєнний період», опублікована у щорічному альманаху «Магістерські студії» XX.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків, списку використаних джерел і літератури та додатку. Зміст роботи викладено на 59 сторінках друкованого тексту.

РОЗДІЛ I

ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ ІСТОРІОГРАФІЇ ПИТАННЯ

1.1. Загальна характеристика історіографії питання до 1991 року

Процесу появи та формування німецької етнічної спільноти, на території південноукраїнських земель, присвячена ґрунтовна історіографічна та джерельна база. Про що свідчить велика кількість опублікованих монографій, дисертацій, статей, анотацій та есе. У дослідженні проблематики соціокультурної історії німецької етнічної громади Херсонщини, було використано чимало напрацювань вітчизняних науковців, чийх постановка дослідження є дотичною до поставленої теми роботи. Серед опрацьованих історіографічних напрацювань, дослідники переважно застосовують історико-генетичний метод дослідження проблеми, адже без поетапного аналізу становлення і факторів розвитку, неможливо повністю розкрити поставлені перед науковцем завдання. Таким чином, опрацювання та аналіз історіографії з поставленої проблеми, було розпочато згідно з хронологічними і територіальними межами появи і подальшого розвитку, німецьких поселень на півдні.

Розпочинаючи огляд історіографічного фундаменту роботи, слід розглядати з початку історичного дослідження проблеми, яке витікає з кінця XVIII століття, коли було опубліковано одні з перших праць стосовно німецького етнічного питання. Даний вид історичних досліджень, характеризується вузькою тематичною спрямованістю праць та більшою конкретністю наведених джерел. Про безпосередній початок систематичних досліджень і як наслідок вагомих опрацювань, з етнічного питання стосовно німецьких колоністів, свідчать дослідження етнографів, краєзнавців, істориків та філологів, котрі активно займаються розробкою цієї проблеми вже з початку XIX століття. Початком систематичних досліджень проблеми німецьких колоністів, за

участю істориків, етнографів, краєзнавців, філологів було XIX ст. Розпочинаючи з цього періоду, дослідникам з етнічного питання вдалося напрацювати вагомий історичний матеріал, а також розширити вектори наукових розвідок з приводу німецького питання на українських землях.

Варто зазначити, що заслуги у розвитку нагромадження інтелектуальних доробків з теми належать не тільки історикам і академічним ученим, активно долучалися до розробки цього питання також чиновники, члени краєзнавчих гуртків, аматори та любителі історії, зусиллями та коштами яких, були зібрані та опубліковані цінні статистичні і архівні матеріали. Як приклад роботи з вивчення історії краю та її етнічного різноманіття, можна привести: «Московське товариство історії і старожитностей Російських», яке з 1839 року функціонувало в м. Одесі. Члену цього товариства та активному діячу у сфері дослідження південної України, Аполлону Скальковському належить авторство праці: «Досвід статистичного опису Новоросійського краю. 1730 - 1823 роки», котра містить в основі своїй опрацювання архівних джерел, статистичних даних, та де на основі власних спостережень було висвітлено широкий спектр проблем, стосовно матеріального виробництва, побуту колоністів, причин виникнення колоній та особливостей сформованого внутрішнього устрою німецьких громад в Новоросії [32]. Також, про внутрішній адміністративний устрій у німецьких поселеннях та їх взаємовідносини із пануючим державним устроєм, нам репрезентують імперські укази, доповіді та статистичні документи російського чиновництва, на базі яких ми можемо робити певні висновки стосовно життєдіяльності німецьких колоній.

Розвиток етнічних досліджень невпинно продовжувався, яскравим прикладом таких наукових пошуків слід навести, визначну наукову працю, опубліковану у 1869 році і яка належить авторству представника німецьких етнічних меншин Олександру Клаусу, робота була

присвячена конкретно життю в німецьких колоніях. У дослідженні під назвою: «Наші колонії. Досліди і матеріали з історії та статистики іноземної колонізації у Росії», автор наводить приклади сприятливого існування і функціонування німецьких колоністських поселень, на загальне економічне становище і розвиток південних територій Російської імперії [22].

На початок ХХ століття продовжується поступовий еволюційний розвиток з вивчення питання про німецькі південноукраїнські колонії. Наукові пошуки з етнічного питання продовжувалися і в період революційних подій 1905 – 1907 років, Столипінської аграрної реформи 1910 року, Першої і Другої Світових війн. Ці події виступили каталізатором появи таких доробків, у яких з різних позицій розглядалося явище колонізації, наслідком якої був суттєвий вплив на розвиток господарства і економіки південного імперського регіону Росії. Серед таких напрацювань, слід зазначити такі доробки як: «Закон 14 червня 1910 року і поселенці власники-колоністи», українського історика і громадського діяча Сергія Шелухіна [40], «Землеволодіння німців - колишніх колоністів (Херсонська губернія)», українського історика, археолога та краєзнавця Лева Падалки [26] та багатьох інших дослідників краєзнавців. У своїх доробках науковці, намагалися охарактеризувати особливості, відмінності та взаємовідносини між німецьким і українським населенням південних територій, описати унікальну землеробську традицію колоністів.

Про незаангажованість таких досліджень, свідчить той факт, що коли напередодні Першої світової війни наростали анти німецькі настрої у імперському суспільстві, вийшла праця історика, одного з перших хто звернувся до проблем німецької колонізації російських територій. Праця Григорія Писаревського: «З історії іноземної колонізації в Росії у ХVІІІ столітті», у якій відзначається об'єктивність викладу фактів, було проаналізовано початковий етап німецької колонізації та містився опис

масової колонізаційної хвилі людей з Німеччини до Росії [27].

Паралельно напрацюванням імперських дослідників стосовно німецького питання, з'являвся інтерес до німецької спільноти і в самих німецьких громадах. Одним із таких представників німецької спільноти, був лютеранський пастор і історик Яків Штах, якому належить праця: «Нариси з історії та сучасного життя південноросійських колоністів», видана у 1916 році. У цьому доробку, німецький дослідник розповідає читачеві, про патріотичність колоністів щодо їх нової батьківщини, наводить докази щодо продуктивності німецьких поселенців у ролі розвитку землеробства та індустріалізації краю, йдеться мова про терпимість стосунків з українським населенням, наводяться приклади про наполегливість серед німецьких громад при відстоюванні своїх прав на приватне землеволодіння. У своїй праці, Штах робить акцент на тому, що стосунки колоністів із місцевим українським населенням, «були бажаними і корисними для обох сторін, чимало їх сусідів все частіше наслідували німців у веденні господарства», а також переймали способи обробітку землі і пристосування до південних кліматичний умов, адже вони кардинально відрізнялися від Німеччини. Характерною відзнакою серед позитивних рис німецького колоніста, він вирізняв терпимість до інших віросповідань, що автоматично сприяло налагодженню відносин з представниками православної конфесії. Однією з характерних рис колоністів, Штах вважав, розуміння до представників інших віросповідань [42].

Вихід території України зі складу Російської імперії, та національно-визвольні змагання 1917 – 1921 років, політичні трансформації й національно-культурне відродження України, сприятливі безцензурні умови для науки, усе це стало потужним каталізатором для продовження досліджень в царині етнічної історії. У цей час, важливий внесок у подальше розгортання міжетнічних наукових досліджень належав науковій творчості видатного

українського вченого, історика та краєзнавця Михайлу Грушевському [18]. Дослідження історика в галузі історичної науки, етнічної історії орієнтували дослідників на різнопланове вивчення означеної проблеми. Проте, саме в цей час відбувається певний розкол у ході введення національної політики стосовно статусу етнічних меншин, у складі українських державних утворень. Так, спостерігалось два підходи до цього питання, представники одної частини, вважали за необхідне створити автономію національних громад, та категоричну заборону щодо національної дискримінації, представники іншої політичною думки, наполягли на ідеології російського більшовизму, та окреслювали необхідність етнічного забарвлення національно-визвольного руху. Таким чином, «історики національно-демократичного спрямування сприяли міжнаціональному порозумінню, тоді як їх опоненти віддавали пріоритет ідеологічному, соціально-класовому підходу при аналізі національних відносин» [25].

За часів перебування України у складі СРСР, історичні дослідження, етнічного спрямування, відзначалися втратою наукового характеру, роботи з цього питання були заангажовані, і писалися відповідно радянської політичної доктрини, таким чином об'єктивне вивчення та аналіз становища і розвитку проблеми етнічних меншин в СРСР було неможливим. Праці з етнічного питання, котрі опубліковувалися представниками вищих державних органів та зокрема Центральною комісією національних меншин, мали в основному ідеологічне спрямування дослідження проблеми нацменшин, роботи по суті мали пропагандистське завдання, нав'язування радянської тоталітарної моделі мислення і формування правильного соціалістичного суспільства.

Науково-популярні праці з питання національних меншин починають з'являтися в УРСР вже з 1920-х років, та основному вони були направлені на зіставлення реальних фактів і процесів, котрі

відбувалися в середовищі нацменшин з ідеологічними векторами радянської політики, принципами партійності та класовості. Звичайно, що історична цінність таких публікацій відносна, бо реальних фактів і правдивого опису життя німецьких громад вона не містила, проте ми можемо казати про історіософське значення таких робіт, оскільки в них були відображені найпоширеніші погляди та оцінки тодішніх політико-правових кіл щодо етнічного питання.

Вже у період 1930-х років, ми можемо зазначити те, що дослідження історії українських німців перебувало у стагнації, публікацій з цього питання майже не з'являлося, у це час і до вже післявоєнного часу такі дослідження або були негласно заборонені, або були повністю зацензурені і мали бути відповідними до сталінської моделі уявлень з цього питання: «В результаті, історикам доводилося, замість об'єктивного аналізу всіх даних в їх сукупності й діалектичному розвитку, наводити окремі факти для підтвердження того чи іншого свого положення. Друковані видання потрапили під жорсткий контроль цензури. Після кампанії по обговоренню положень проекту Конституції навіть із періодичних видань зникли згадки про національні меншини, в тому числі й про німців» [13].

У період подій Другої світової війни і після її завершення, зважаючи на те, що існував великий пласт історичних подій і перетворень які відбулися з німецькою спільнотою, пов'язаних з їх еміграцією, депортацією на інші території Союзу, дослідження відношення німців на напад гітлерівської Німеччини, та наявне становище німецьких національних громад не проводилося. Більш детальне, наукове дослідження стану німецького населення, про історію його походження і розвиток, особливості та етапи трансформації німецької громади на Херсонщині будуть можливі вже після краху Радянського союзу, та здобуттям Україною незалежності.

1.2. Сучасна українська історіографія дослідження

У сучасній українській історичній науці лише з кінця 1990-х років починають з'являтися наукові публікації та монографії з історії німецького та менонітського населення півдня України, в основу яких закладені дисертаційні дослідження, які тільки починають піддаватися аналізу. Захищена група дисертацій впродовж дев'яностих та початку двохтисячних років в контексті історії німців і менонітів узагальнювала їх розвиток за XVIII – XX століття. Роботи відзначаються науковою новизною, новим усвідомленням ролі німецькомовного населення в історії південної України, вводять до наукового обігу нові джерела. Певна частина праць стосується досліджень подібної тематики та хронології в історії спільноти, проте в них вирішуються протилежні завдання і проблеми, застосовуються різні методи дослідження. Неоднозначність оцінок дослідників спільних процесів, явищ і подій історії німецьких колоній зумовлює необхідність переглянути весь існуючий історіографічний доробок з теми. У цьому підрозділі, ми намагатимемося проаналізувати певну частину дисертаційних досліджень з даної проблематики, створених сучасними українськими дослідниками за період незалежності України для виявлення авторських позицій і поглядів науковців на різноманітні питання з історії німецької громади та з'ясування їх ролі в історії південного регіону і української держави загалом. В умовах сучасного етапу українського державотворення починаючи з 90-х років XX століття, та впровадженням державної політики стосовно етнічних меншин, спостерігається формування наукових осередків з вивчення етнонаціональної проблематики, зокрема німецької етнічної групи України. Німецько-знавчі дослідження півдня України майже одночасно з академічністю набувають й регіонального характеру – активізуються у південноукраїнських наукових осередках: закладах вищої освіти, архівних установах, етнографічних, історико-краєзнавчих музеях.

У державних університетах Дніпропетровська, Донецька, Запоріжжя, Одеси, Миколаєва, Херсона проводиться розробка німецько-знавчих студій. Співробітники цих установ та студенти одними з перших розпочинають активні дослідження історії німецьких етнічних меншин, результатом чого з'являються ґрунтовні дисертаційні дослідження. З 1994 по 2010 роки в Україні було захищено понад 20 кандидатських і 2 докторські дисертації, предметом спеціального дослідження яких стали переважно соціально-економічні, культурні, релігійні, освітянські, політичні та міграційні питання з історії менонітської спільноти Півдня України. А саме до їхнього кола належать кандидатські дисертації: М. Белікової [12], О. Берестень [10], Ю. Берестня [11], А. Дингес [19], І. Іванькова [20], Е. Стьопченко [35] та докторські дисертації, присвячені суспільно-політичним та економічним аспектам теми, наприклад дисертація В. Васильчука [15].

Актуальним завданням для дослідників, є визначення, які тематичні напрями історіографії історії німецькомовних колоній Півдня України достатньо розроблені, які фрагментарно вивчені, та ті що мають бути досліджені. Має бути здійснений аналіз здобутків українських учених з цього питання, та виявлено, які явища дослідники розвінчали, та які концепції науковців є внеском в українську історіографію проблеми. У регіональних вузах півдня України в першу чергу ці студії отримують розвиток у Дніпропетровському національному університеті (ДНУ). Так, наприклад у 1997 році був створений Інститут українсько-німецьких досліджень під керівництвом С. Бобилевої, який став центром спеціалізованих досліджень історії німців і менонітів України.

Першим українським історіографічним дисертаційним дослідженням з проблеми є «Історіографія історії німецького населення Півдня України (кінець XVIII – початок XXI століття)» Е. Стьопченко, співробітника Інституту української археографії і джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України (м. Київ). Авторка свідомо створює

компромісну концепцію розвитку історичних досліджень проблеми в контексті соціальної історії науки, відмовившись від суперечок дослідників і намагаючись втиснутись в обмежений обсяг сторінок, тому в праці переважає описовий аналіз наступних основних тем: формування організаційних установ, наукових товариств, кадрів та одночасно ідей, концепцій, що народжуються в процесі наукового пошуку, зміни в мотиваціях дослідників різних історичних епох. Безперечним здобутком Е.Стьопченко стало застосування міждисциплінарних зв'язків, соціологічних методів – опитування та гендерного аналізу, залучення до наукового обігу цілого комплексу джерел [35].

Поступово в дисертаційних дослідженнях сучасних науковців виокремлюються кілька хронологічних просторів, у межах яких відбувається вивчення предмету. Це передусім кінець XVIII – початок XX століття; період Першої світової та громадянської війни; часи коренізації та НЕПу (1920-ті – початок 1930-х років); сталінські репресії (1930-1950-ті роки), а також сучасний період (початок 1990-х років – дотепер). Поряд із цим дисертаційні дослідження вибудовуються в межах певних тематичних напрямків, серед яких питання: іноземної колонізації, міграційних, еміграційних і демографічних процесів (В. Васильчук, М. Белікова, Ю. Берестень); соціально-економічного розвитку німців і менонітів (М. Белікова); суспільнополітичної історії німецькомовного населення періоду революції, НЕПу і колективізації (Б. Чирко [37]); культурноосвітнього життя (О. Берестень, М. Белікова); українсько-німецьких та міжетнічних стосунків, подій Першої світової та громадянської війни, 1920-1930-х рр. (О. Безносів); становища українських фольксдойче у роки Другої світової війни (І. Іваньков), сучасного періоду національно-культурного відродження та збереження етнічної ідентичності (В. Васильчук, А. Дингес); символіка німців України; історія окремих німецьких родин, історіографія історії німецького і менонітського населення Півдня України (Е. Стьопченко).

Проте все ж таки, деякі проблеми ще не знайшли достатньої розробки в дослідженнях та публікаціях, зокрема серед них – етногенез менонітів, соціальна історія, а саме висвітлення деяких аспектів гендерної історії, життя та побуту німців і менонітів у містах, репресії та депортації другої половини 1930-1950-х років, щодо менонітів та їх історії життя, діяльності видатних менонітів півдня України та багатьох інших.

1.3 Методологічна база дослідження

Нині розроблено значну кількість загальних та спеціальних методів дослідження. У підсумку це створило підґрунтя для отримання нових наукових результатів. Завданням науковця є ретельний аналіз методів, їх правильне застосування для вирішення сформульованих науково-дослідних завдань. У проєкті використано широкий спектр загальнонаукових, міждисциплінарних та суто історичних підходів та методів наукового пізнання. Завдяки загальнонауковим методам (аналізу, синтезу, індукції та дедукції) сформульовано обов'язкові теоретичні атрибути дослідження: актуальність, об'єкт і предмет, мету і завдання, наукову новизну праці, а також основні концептуальні положення, узагальнення та висновки. У світлі новітніх методологічних засад у процесі дослідження обраної теми відбувалося застосування основоположних принципів детермінізму та діалектики, логічності принципів науковості, об'єктивності, історизму, системності та всебічності.

Принцип логічності активізує причинно-наслідкові зв'язки у тексті. Нова інформація має бути як доказом, що спирається на фундамент відомого і логічно витікає із системи наявних джерел, роздумів, співставлень. Така опора на фундамент відомого і поступовість руху думки від відомого й даного, до нового виникає за рахунок актуального зв'язку висновків. Порядок змістовного

пов'язування висловлювань дозволяє побачити усю логічність в ланцюгу міркувань і робить текст зрозумілим, доступним, доказовим, переконливим та таким, що сприймається адекватно.

Принцип об'єктивності спонукає розглядати історичні явища і події у всій їх складності, багатогранності та суперечливості, з урахуванням усієї сукупності позитивних чи негативних сторін їх змісту, незалежно від особистого ставлення дослідника. Залучення цього принципу в процесі дослідження дозволяє виважено підійти до оцінок усіх факторів, які супроводжували процес здійснення політики коренізації щодо національних меншин УСРР.

Принцип історизму забезпечив аналіз щодо різних сфер життя національних меншин, появу, становлення й розвиток кожного досліджуваного факту. Нами був врахований принцип опори на історичні джерела, оскільки кожне твердження, теза, поточні результати дослідження, узагальнення та висновки повинні мати джерельне підтвердження.

Проводячи дослідження даної теми, був врахований принцип наукового плюралізму, який полягає в тому, аби враховувати всі наявні погляди з приводу певної проблеми, аналізувати їх та робити власні висновки.

Історико-ситуаційний підхід дозволив розглянути явища та процеси минулого в контексті відповідної історичної ситуації. У представленому дослідженні це допомогло з'ясувати, яким чином заходи впроваджені стосовно німецьких громад і поточні наслідки, зміни і перетворення які відбувалися, витікають один з одного. Із позицій історико-ситуативного підходу розглядаються можливості, які надала радянська влада національним меншинам для реалізації власних національно-культурних і соціально-економічних інтересів.

Історико-ретроспективний підхід допоміг розкрити суть та прогресивність явищ минулого з певної історичної дистанції, коли тією

чи іншою мірою виявилися історичні результати відповідної діяльності в минулому, що дозволило поглибити розкриття її об'єктивної значимості та прогресивності.

Метод історичної ідеографії знадобився для опису окремих фактів у їх співвідношенні з доктринальними засадами національної політики більшовиків та концептуальною парадигмою діяльності відповідних профільних структур.

Таким чином, застосування названих принципів та методів дозволило досягти належного рівня достовірності отриманих результатів та обґрунтованості наукових узагальнень теоретичного і практичного значення.

РОЗДІЛ II

ІСТОРИЧНИЙ ПОСТУП НІМЕЦЬКОЇ ЕТНІЧНОЇ ГРОМАДИ НА ХЕРСОНЩИНІ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

2.1 Німці на початку 1920-х років та радянський політичний устрій на Херсонщині

З початком 1920-х років в Україні впроваджувалася національно-культурна робота, яка безпосередньо була пов'язана з введенням національної політики «коренізації» керівництвом СРСР, стосовно усіх народів союзу республік та зокрема етнічних меншостей. Згідно з новим напрямом політики «коренізації», мало б впроваджуватися забезпечення та дотримання національно-культурних інтересів усіх етнічних спільнот, які проживали на території України [31, с.68].

Каталізатором впровадження нових заходів стосовно національної політики, виступала необхідність врегулювання міжнаціональних взаємин в новоствореній державі, яка хотіла позиціонувати себе як передова держава у якій усі народи користуються рівними правами і яка забезпечує кожній національності розвиток своєї культури, національній за формою та соціалістичній за змістом. В результаті X (1921 рік) та XII (1923 рік) з'їздів РКП(б), були окреслені основні напрями розгортання національної політики у країні, вони стосувалися по перше «українізації», а по друге безпосередньо заходів щодо національних спільнот.

Курс на коренізацію національних меншин, передбачав: підготовку національних кадрів, формування системи національно-адміністративного районування, відкриття навчальних закладів, з багатонаціональними мовами викладання (шкіл, гімназій, училищ тощо), організацію видавництва літератури мовами національних меншин, інтерес вивчення історії національностей, відродження національних традицій та культури [35, с.155]. Звичайно, подібна політика мала,

загалом, пропагандистський характер і була спрямована на здобуття лояльності до нової влади, серед різних національних груп населення.

Здійснюючи у 1920-і роки у німецьких колоніях Херсонського округу політику «радянзації», влада, крім низки економічних і політичних перетворень, передбачала створення необхідних соціокультурних умов для утвердження серед національних меншин комуністичної ідеології. Чому активно сприяла офіційна національна політика «коренізації». Необхідність проведення культурно-освітньої та ідеологічної роботи набувала особливої актуальності на тлі того, що політичний стан національних меншин півдня України викликав занепокоєння місцевих органів влади.

Спираючись на той факт, що населення республіки було багатонаціональним, політбюро ЦК КП(б)У 15 липня 1920 року ухвалило рішення про створення в УРСР Наркомату національних меншин. При місцевих партійних і державних органах створювалися секції для роботи з нацменшинами, які проводили агітацію і пропаганду, а також здійснювали контроль за діяльністю національних організацій. А у 1922 році, в ЦК КП(б)У при відділі агітації та пропаганди функціонував окремий сектор роботи з нацменшинами.

13 квітня 1921 року Президія ВУЦВК змінила систему керівництва національними відносинами, так замість Наркомату в Народному комісаріаті внутрішніх справ, створюється відділ з національних справ, який мав вісім секцій. В 1924 році керівництво ВУЦВК ухвалило організувати постійну комісію у справах національних меншин, вивівши тим самим роботу з ними з компетенції НКВС [31, с.198 – 204]. Відповідно при губернських і окружних виконкомах були створені бюро або секції національних меншин, які являли собою місцеві організації центральної комісії національних меншин при ВУЦВК. Вони діяли в усіх 7 німецьких національних районах, зокрема у Високопільському районі Херсонського округу, в якому проживало 14 614 осіб, в тому

числі 9 516 осіб німецької національності [17, арк. 117].

Виходячи із показників участі населення національних районів південної України у виборах до рад всіх рівнів, в 1925 році у Херсонській міськраді національні меншини становили 22,5 %, було зрозумілим, що для посилення своїх позицій слід заручитися підтримкою національних меншин. В результаті, партійно-державне керівництво пішло на задоволення певних культурно-національних потреб німецьких етнічних громад. Крім того, культурна сфера була тією цариною, у якій ефективно працював агітаційно-пропагандистський апарат, і розумно проведена в цій сфері політика дозволяла уряду виконувати завдання радянського «перевиховання» національних меншин.

Для цього було залучено представників державного і партійного апарату, інтелігенцію, причому не тільки німців, а й українців, а також росіян. Окружні культурні комісії організовували групи з найбільш освічених представників національних меншин і місцевої інтелігенції, які мусли проводити політичну й культурно-освітню роботу в національних районах.

Отже, впроваджуючи політику «коренізації», радянська влада зробила певні поступки в контексті розбудови німецьких окремішніх територіальних утворень, що сприяло соціально-культурному піднесенню німецької етнічної громадськості. Але впроваджувана національна політика завжди розглядалася радянським керівництвом як прагматичний маневр щодо насадження радянської і залучення національних меншин до процесу побудови соціалістичного суспільства. Тому, зважаючи на позитивні аспекти, важливо зазначити, що в радянській політиці 1920-х років виникало багато негараздів, причини котрих полягали у відсутності належної матеріальної бази для впровадження в життя адміністративно-територіальних і культурних проектів, у поспішних рішеннях партійного керівництва, у відсутності

належної уваги і піклування з боку місцевої влади у задоволенні національно-культурних, мовних та релігійних потреб німецького населення Херсонської округи.

Таким чином, ми можемо охарактеризувати 1920-і роки як період активних зусиль радянського керівництва інтегрувати німецькі колонії у загально радянський простір, через адміністративно-територіальні та соціально-культурні реформи, які безумовно спонукали прояви «національного відродження» серед німецьких національних громад. Але, головною причиною такої політики насамперед були намагання «радянзації» херсонських німців, що мало на меті в подальшому – штучно трансформувати німецьких колоністів у будівників соціалістичного майбутнього радянської держави.

2.2 Адміністративно-територіальний устрій громад Херсонщини у період 1920-1930 років

Для Херсонщини, строкатої за національним складом, питання про розбудову адміністративно-територіальної організації було нагальним питанням. Спираючись на накази Центру, місцеві органи радянської влади Херсонщини в середині 1920-х років розпочали так звану «радянізацію» територіальних утворень, де проживали представники національних меншин. Така етнічна політика, потребувала проведення національного районування й адміністративно-територіальних змін.

Для здійснення національного районування в Україні, була прийнята постанова РНК УСРР від 29 серпня 1924 року: «Про виділення національних районів і рад», затверджена IV сесією ВУЦВК 8-го скликання (15-19 лютого 1925 року), де обговорювалась доповідь ЦАТК «Про низове районування» [25, с. 52-58].

Протягом грудня 1924 – жовтня 1925 року були сформовані та затверджені вищими інстанціями національні німецькі територіальні

утворення. Так були утворені спочатку 6 сільрад з переважно німецьким населенням, а згодом на 1928 рік вже 10, до яких входили: Зміївська і Костирська Береславського району, Високопільська, Кочубеївська, Орловська, Пригорьєвська й Озеровська – Високопільського району, Маріїнська й Ольгинська Горностаєвського району і Першофедорівська Каховського району. Також існували паралельно сільради зі змішаним українсько-німецьким населенням – Новомиколаївська Бериславського й Іванівська Високопільського району [8, арк. 1]. Передбачалось що їх виділення буде сприяти швидкому розвитку продуктивних сил даної території. Великі надії покладалися на уміння й навички колоністів у справі ведення високорозвиненого сільського господарства. Це знайшло живий відгук серед німецьких поселенців.

Одночасно з цим, по всьому СРСР протягом 1926 року відбувався перепис населення, на базі якого, а також складеному на його основі Річного звіту про роботу Бюро нацмену Херсонської округи за 1926-1927 роки [5, арк. 37], можна зробити висновки щодо кількості німців та місць їх компактного проживання у Херсонському окрузі. Так, загальна кількість херсонської німецької етнічної меншини становила 16 820 тис. осіб від загальної кількості населення округу – 565 506 тис. [2, арк. 17], що у відсотковому співвідношенні становить 2,7%. Найбільше німецьких громад проживало у Високопільському, Бериславському, Горностаєвському, Каховському районах, у м. Херсон безпосередньо проживало 259 осіб.

Але механізм проведення адміністративно-територіальної реформи, виявив суттєві недоліки, які негативно позначилися, у першу чергу, на інтересах національних меншин. Так, кількість сільрад було штучно й недоцільно скорочено шляхом укрупнення, внаслідок чого значна частина німецьких колоній увійшла до складу українських або російських сільрад. Так, до прикладу, була роз'єднана частина німецьких колоній між Ново-Воронцовською округою Качкарівського

району і Херсонською округою (835 господарств) [4, арк. 80-89].

Таким чином, всі поселення з однотипним національним складом увійшли до складу різних районів, в результаті чого німецькі колонії було поділено. Наслідками реформи, що ігнорувала соціокультурні, релігійні, господарські, етнографічні особливості життя місцевих німців, стало поширення опозиційних настроїв у їхньому середовищі, а також збільшення еміграційних тенденцій [1, арк. 31].

Так, функціонування системи національного районування сприяло забезпеченню мовних інтересів німецького населення, впровадженню німецької мови у різні сфери державно-правового та суспільно-політичного життя. Німецька мова поступово почала використовуватися в діяльності місцевих органів влади та управління, що законодавчо було обумовлено інструкцією «Про впровадження рівноправності мов на території УСРР» 1929 року [35, с. 157].

З початком 1930-х років розпочався новий етап посилення радянського тоталітарного режиму стосовно німецьких національних меншин. Сталінський варіант індустріалізації та суцільної колективізації вимагали максимальної централізації управління.

У зв'язку з цим відбуваються перетворення у адміністративно-територіальному житті Херсонщини. Згідно із постановою ВУЦВК і РНК УСРР від 2 вересня 1930 року «Про ліквідацію округів та перехід на двоступеневу систему управління», всі округи були ліквідовані, а УСРР поділялась на райони і міста республіканського значення. Адміністративно-територіальна реформа 1930 року, була здійснена в розпал суцільної колективізації та індустріалізації. Вона запровадила безпосереднє підпорядкування районів центру з метою, посилення контролю центру над колективізованим селом запобігши таким чином об'єднанню селянського антирадянського руху.

На початок 1930-х років, припадає процес трансформації німецьких етнічних громад, цей період пов'язаний з колективізацією,

розкуркуленням, висилками куркульських сімей та жорстким тиском на церкву, «чисткою» навчальних закладів. Німецьке населення, яке традиційно було більш заможним, в ході колективізації було економічно підірваним і зубожілим, що явно не сприяло зростанню популярності радянської влади. В ході колективізації йшов процес остаточного руйнування сільської релігійної громади. З її середовища насильницьким методом вилучалися найбільш міцні селянські господарства. Людей позбавляли роками напрацьованої власності, позбавляли будинків, висилали в Сибір. З огляду на той факт, що влада вважала німців і менонітів осередками куркульства, під колективізацію потрапила і значна частина середняцьких господарств. Якщо при цьому врахувати сучасний процес районування в УРСР, які привели до появи в середовищі колоністів іншомовних, осіб іншої релігійної приналежності або нерелігійних, інших національних груп, то можна уявити собі нову конфігурацію сільських громад. Вони стрімко втрачали спільність культурних та національних традицій [13, с.100].

Постанова ВУЦВК та РНК УСРР «Про реорганізацію районів УСРР» від 3 лютого 1931 року, спричинила переформатування національних районів в Україні. Так, в наслідок змін, Високопільський район Херсонської округи, був приєднаний до Дніпропетровської обл.

Протягом 30-х років, в національному районуванні УРСР часто відбувалися адміністративні перетворення: проводилося укрупнення, поділ, та приєднання районів до інших адміністративних одиниць, а частіше за все саме національні райони були ліквідовані згідно з фактичним згортанням національної політики у державі. Як наслідок, кількість національних адміністративно-територіальних утворень кардинально зменшувалася, що офіційно обґрунтовувалося удосконаленням адміністративно-територіальної системи республіки та її переходу спочатку на двох, а згодом трьох ступеневу форму управління.

В ході сталінських чисток у державі 1933-1935 років більшість німецьких районів була ліквідована. Репресії проводилися, переважно, у середовищі колгоспного керівництва, районної адміністрації, культосвітніх працівників та представників духовенства. Основними причинами, якими влада обґрунтовувала масштабну ліквідацію місцевого національного районування, було буксування темпів колективізації і зривання планів хлібозаготівлі. У грудні 1934 року, була прийнята відповідна постанова ЦК КП(б)У «Про німецькі райони», яка детально пояснювала загальнодержавну кампанію боротьби з проявами націоналізму та фашизму, і стала тим каталізатором до знищення національних адміністративно-територіальних одиниць.

Для логічного розуміння викладу історії політичного аспекту розвитку німецької громади, є за необхідним зазначити те, що Херсонщина на 1930-і роки, не мала власного обласного адміністративно-територіального утворення, тому згодом після територіальних переформатувань, херсонські землі входили спочатку до складу Дніпропетровської та Одеської областей, а згодом з 1937 року до Миколаївської області.

Основними документальними підтвердженнями політики більшовиків з остаточного припинення діяльності німецьких національних районів були такі постанови: «Про реорганізацію національних районів та сільрад УРСР в звичайні райони та сільради», виданий політбюро ЦК КП(б)У від 16 лютого 1938 року. Згодом, з прийняттям нової Конституції СРСР 1936 року, існування національних районів і сільрад не було закріплено законодавчо, що розв'язувало владі руки стосовно подальшого їх існування. В новоприйнятій конституції, на відміну від Конституцій СРСР 1924 і УРСР 1929 років, вже остаточно не йшлося про можливість утворення нових адміністративних одиниць національних меншин на рівні районів і сільрад. Далі, 5 березня 1939 року ухвалено постанову «Про ліквідацію та перетворення штучно

створених національних районів і сільрад України». А вже 7 квітня 1939 року, протокольна постанова ЦК КП(б)У остаточно затвердила поетапний розподіл сільрад, ліквідованих районів, по інших адміністративно-територіальних одиницях по всій території України, і на Херсонщині зокрема [34, с.117].

В результаті Високопільський німецький національний район, який у 1937 році отримав назву Фріц-Геккертівський, на честь німецького комуніста та діяча міжнародного робітничого руху Фріца Геккерта (нім. Fritz Heckert), був ліквідований. Адміністративні складові Карл-Лібнехтського німецького району, а саме Карл-Лібнехтівська, Шпеерська, Карлруївська, Ватерлоська, Рорбахська, Катеринентальська, Йоганенстальська сільради, були передані у відомство до новоствореного Веселинівського району Миколаївської області [41, с.366].

Таким чином, радянська етнічна розбудова національних громад була згорнута.

2.3 Нова репресивна політика стосовно німецьких етнічних громад

Із початком 1930-х років, докорінно змінюється політично-соціальна ситуація в УРСР. Саме з цього часу розпочинається етап повної руйнації життя німецьких поселенців Херсонщини. Події тридцятих років умовно можна розділити на три етапи, перший 1930-1932 роки, час згортання політики «націоналізації» та початок жорсткої централізації політико-адміністративного устрою СРСР, другий 1932-1933 роки, період посилення колективізації і як наслідок масове винищування населення голодом, і третій етап 1934-1939 роки, період найбільшого розгортання репресивних акцій, найхарактернішим чинником цього часу були репресії за національним забарвленням.

Втілюючи у життя сталінський курс спрямованого на ліквідацію

будь-якого опору радянській владі серед національних меншин та партійне керівництво України посилює протягом 1930-х років тиск функціонування німецьких автономних національних районів. Ще одним негативним фактором, який вплинув на становище німецьких колоністів, був прихід до влади в Німеччині націонал-соціалістичної робітничої партії, на чолі з Адольфом Гітлером. Такий хід подій виявлявся у посиленні репресій проти заможних селян-колоністів «кулаків», знищенню потенційно «ворожих» елементів німецького суспільства, методом арештів, а на 1932-1933 роки припадає Голодомор, який торкнувся всього населення України, все це одночасно відбувалося з масштабними пропагандистськими і репресивними кампаніями з недопущення прийняття гуманітарної допомоги від громадян Німеччини в голодні роки, штучному утворенню НКВС уявних контрреволюційних фашистських організацій серед етнічних німців та ін. Через політичні сфери впливу, дана політика відображалась такими санкціями, як: поступове обмеження та подальша ліквідація національних німецьких автономій, усунення етнічних німців із керівних посад у органах місцевої влади та самоуправління, наступі на німецьку національну культуру, конфесійні обмеження та будь-які прояви етнічної самобутності на побутовому рівні.

Розглядаючи перший і другий етапи, які вже були розкриті у попередніх підпунктах, їх можна загально охарактеризувати як період набирання обертів карально-адміністративної системи. Політика підпорядкування центру усіх округів, сільрад і національних районів, залучення до колективізації та індустріалізації національних меншин, в свою чергу визивало відчуження серед представників німецьких громад, як в економічному так і в соціальному плані. Проваджувана радянська політика негативно впливала на становище німецьких етнічних меншин, вона руйнувала існуючу ментальність, моральність, релігійно-культурні традиції, сприяла трансформації і руйнуванню національної

ідентичності. Система переслідування, арештів, депортацій, бездіяльності влади в справі надання допомоги голодуючим, була доповнена фізичним вимиранням населення.

Етап 1934-1939 роки, відрізняється від попередніх тим, що в цей час репресії відбувалися за національним забарвленням. Зумовлено це було факторами: зовнішньополітичними (прихід в Німеччині до влади націонал-соціалістів з чітко вираженою антикомуністичною ідеологією, різке погіршення радянсько-німецьких відносин, розрахунок гітлерівців в своїх зовнішньополітичних планах на створення п'ятої колони за рахунок зарубіжних німецьких діаспор, матеріальної допомоги голодуючим німцям в Україні і використання цього в пропагандистських цілях з метою дискредитації СРСР на міжнародній арені; геополітичними (прагнення зміцнити кордони і виселити потенційно небезпечні діаспори з прикордонної зони); політичними (боротьба з опозицією - реальної та уявної, жертвами якої стали політемігранти, колишні німецькі військовополонені; з лідерами, які взяли на себе організацію допомоги голодуючим, найчастіше це були священнослужителі; боротьба з церквою і остаточний її розгром; чистка партійного і радянського апарату, жертвами якого стали і комуністи та заміна їх людьми лояльними, схильними до безпринципності, далекими від професіоналізму) [13, с.101–102].

Статистичні дані нам репрезентують, що на початок 1931 року на території Одещини, Миколаївщини, Херсонщини та Запоріжжя проживало близько 206 тис. німців, а на Дніпропетровщині їх було 45 тис. Разом, це 251 тис. німецького населення. Через 10 років, під окупацією чисельність німців степової України на 1942 рік зафіксував перепис нацистської адміністрації, у генерал-бецірку Миколаїв (Миколаївська та частина Одеської області) загалом проживало 28 тис. німців, у генерал-бецірку Таврія (південь Херсонської та Запорізької областей) всього 6 тис. німців та на території генерал-бецірку

Дніпропетровськ (Дніпропетровська та північна частина Запорізької області) – 72 тис. етнічних німців [20, с.62]. Разом це становить 106 тис. осіб. Таким чином, логічним постає висновок що протягом 1930-х років, та на початок 1940-х років населення півдня України скоротилося на 130 – 140 тис. етнічних німців. Причинами таких показників, беззаперечно була стратегія політики радянської влади, яка проводилася у формі: колективізації, розкуркулення, голоду, депортацій та репресій. Очевидно, що скорочення німецького населення на 145 тис. відбулося завдяки інтенсивній еміграції німців до початку 1930–х, голодомору та репресивних акцій радянської влади.

Для повного розуміння більшовицької політики, серед німецьких колоністів Херсонщини, як невід’ємної частки Півдня України слід навести узагальнену статистику по голоду 1932 – 1933 років серед німців. Такі відомості ми можемо отримати з документів так званого «фонду Розенберга», очільника організації «Оперативний штаб райхсляйтера Розенберга» яка займалась збором і опрацюванням документів у Східній Європі у першій половині 1940 –х років [30, с.54]

Якщо розглядати дані з фонду Розенберга детально, саме про територію Херсонщини, то йдеться конкретно про такі міста й села: як безпосередньо сам «Херсон – 220 німців, Ландау – 450 німців, Йоханністаль – 98 німців, Байшпіль – 1928 німців, Берислав – 50 німців, Альт-Шведендорф, (інша назва с. Старошведське), – 490 німців, Фріденхейм -180 німців, Клостердорф – 537 німців, Ной-Клостердорф – 299 німців, Мюльхаузендорф – 647 німців, Шлангендорф – 508 німців, Грюнфельд – 25 німців, Хоффенталь – 452 німці, Цюріхталь – 342 німці, Снігірówka – 20 німців, Хагендорф – 242 німці».

Що стосується статистичної інформації щодо загиблих у період з 1932-1933 років, тобто під час Голодомору, то з нацистських даних впливає така інформація: «німців у Клостердорфі (8 осіб), Ной-Клостердорфі (1 особа), Мюльхаузендорфі (5 осіб), Шлангендорфі (17

осіб), Грюнфельді (1 особа)» [30, с.65].

Репресії набирають шалених обертів і протягом 1937–1938 років виливаються у Великий терор. Масові операції по виявленню контрреволюційного елементу було розпочато 1 серпня 1937 року НКВС СРСР, так було встановлено НКВС України ліміт на арешт та виселення 28800 осіб. До кінця року з ініціативи керівництва республіки ці показники було збільшено більш, ніж у 2,5 разу й доведено до 63950 осіб. Тобто, у 1937 році репресивний апарат було зорієнтовано на масове застосування каральних засобів із зневагою до юридичних норм, спрощеною процедурою розгляду процесуальних питань. Протягом усього періоду тоталітаризму в Південній Україні було репресовано 6801 представників німецької національності, з них розстріляно 283 особи. Це найвищий показник серед представників нацменшин регіону [36, с.46]. На 1937 рік приходиться так звана «німецька операція» НКВС, фундаментом якої став Наказ НКВС СРСР за № 00439 від 25 липня 1937 року про негайний облік та арешти всіх підданих Німеччини на промислових об'єктах. Незважаючи на те, що директива НКВС стосувалася насамперед іноземців, у поле зору каральних органів потрапили майже всі громадяни німецької національності. Так, на Херсонщині і взагалі Півдні України, фабрикувалися численні справи про так звані «Національні союзи німців України», «Національний фашистський центр», «Контрреволюційну фашистську організацію» та ряд інших. Остаточну крапку у цій справі ставлять 1938 р. «ліквідаційні» ухвали ЦК КП(б)У «Про реорганізацію національних шкіл в Україні» (10 квітня 1938 року) й РНК УРСР «Про реорганізацію особливих національних шкіл, технікумів, Одеського німецького педагогічного інституту і особливих національних відділів і класів у школах, технікумах і ВУЗах УРСР» (29 червня 1938 р.), які лише «теоретично» підсумовували репресивну активність сталінської таємної поліції щодо національних навчальних закладів республіки [10, с. 49].

У 1935–1937 роках, поряд з ліквідацією інститутів національно-культурного розвитку, продовжувалися арешти та заслання тих, хто проходив по сфальсифікованих справах «контрреволюційних» та «націоналістичних» організацій. Масового характеру набули депортації національних меншин з місць їх історичного проживання в Україні. Як і в попередні роки, репресивні акції супроводжувалися інтенсивною пропагандистською кампанією. Радянсько-партійний апарат та НКВС з наполегливістю намагалися сформувати образ «ворога». На мітингах та зібраннях, з трибун партійних форумів лунали заклики до розправи з німецькими «фашистами».

В. Балицький на січневому Пленумі 1936 року ЦК КП(б)У констатував: «На Україні ми, перед усім, зустрічаємося з фашизмом польським та німецьким...Гітлер приділяє багато уваги Правобережжю, де розташовано 4 німецьких національних райони. Німецький фашизм прагне саме тут, у нас в тилу, утворити свої опорні пункти. Шпигунсько-диверсійну роботу німці-фашисти проводять також в Донбасі та інших областях України», а також зазначав: «Великий інтерес Гітлера викликає Правобережжя і такі райони, як Пулинський, Спартаківський, Карл-Лібкнехтовський, Зельцький» [37, с.96]. Подібна позиція щодо «фашистської діяльності» етнічних німців висловлювалася й на XIII з'їзді КП(б)У (травень – червень 1937 року). Так, один з колег В. Балицького, Іванов заявив: «Велика робота проведена на Україні німцями... через німецьке куркульське населення, причому в цій галузі вони організують прямо штурмові загони» [37, с.97].

Член Центрального Комітету республіканської партійної організації, відомий свого часу партійний і державний діяч України – О.Шліхтер, звинувачував у «шкідництві» вже не окремих «контрреволюціонерів» та «націоналістів», а різні нації. Зрозуміло, фраза про «шкідництво різних націй» не була випадковою. Заява О. Шліхтера, як партійного та державного діяча, була, по суті, офіційним

гаслом, своєрідним закликком до боротьби з «шкідницькими націями» і цим вона досить точно відбивала сутність шовіністичної політики сталінського режиму. Заявами про «шкідництво» сталінські поплічники намагалися нав'язати суспільній свідомості уявлення про те, що німці, поляки та представники інших етнічних груп – це потенційні зрадники, шпигуни, диверсанти, шкідницьку діяльність яких треба викорінювати у будь-який спосіб. «Логічним» наслідком такої соціально-психологічної установки стосовно німців та поляків стали й певні конкретні заходи, форми застосування яких залежали не стільки від наявності зібраного «компрометуючого матеріалу», скільки від фантазії, а точніше примхи реалізаторів репресій. Як відомо, діапазон репресивних акцій був величезний: від звільнення з роботи людей у зв'язку з їхньою національною приналежністю до арештів членів неіснуючих контрреволюційних організацій та депортацій з місць проживання. Фабрикувалися справи шпигунських, диверсійних та повстанських організацій, що склалися з німецьких та інших «націоналістів». Однією з таких міфічних шпигунських організацій був «Національний Союз німців на Україні» [38, с.51].

Масові депортації німецького населення України здійснювалися на підставі й інших партійних та державних документів. 25 листопада 1935 року Політбюро ЦК КП(б)У приймає постанову «Про переселення польських та німецьких господарств з прикордонної смуги», 15 березня 1936 року Політбюро ЦК КП(б)У приймає постанову «Про переселення в Казахстан (Постанова ЦК ВКП(б) від 17.01.1936 року)» [34, с.256].

Тому, вже із підписанням радянсько-німецького договору від 28 серпня 1939 року (пакт Молотова-Ріббентропа) відбувся поділ «сфер впливу» СРСР та Німеччини в Східній Європі. Під наглядом змішаної радянсько-німецької комісії більшість німецького населення, що мешкало в західноукраїнських землях, переїхало до Німеччини або в зони її впливу. Тих німців, які бажали виїхати з інших областей

Радянського Союзу, але не були прийняті німецькою владою, відправили в східні райони країни. В зв'язку з цим німці, а також й представники ряду інших етнічних груп розглядалися органами влади Радянської України як «шкідницькі нації». Подібне ставлення було і по відношенню до тих етнічних німців, які опинилися в зонах контролю Радянського Союзу.

Таким чином, подібні «обставини» викликали у представників радянсько-партійного апарату, НКВС та інших державних структур особливу увагу, занепокоєність та прагнення будь якими методами «присікти» імовірну, гіпотетично уявлену, можливість здійснення з боку етнічних німців «антирадянської» та «шпигунської» діяльності. В результаті, по відношенню до цієї категорії громадян німецької національності, як і взагалі до німецького населення країни, продовжувалися здійснюватися масові арешти, депортації та інші форми репресивних акцій.

РОЗДІЛ III

КУЛЬТУРНЕ ПІДНЕСЕННЯ ТА ПОДАЛЬШИЙ РОЗВИТОК НІМЕЦЬКИХ ПОСЕЛЕНЦІВ У ПЕРІОД 1920-1930 РР.

3.1 Економічне становище та соціальний устрій

З початком наступу російської колонізації на південь України, згідно з імператорськими указами 1762 – 1763 років, розпочалося поступове широкомасштабне заселення німецькими поселенцями південно-українських земель з їх подальшим господарським освоєнням, утворенням нових адміністративно-територіальних одиниць та розбудовою інфраструктури. Було засновано чимало нових поселень і адміністративних центрів, котрі докорінно змінювали обличчя українських степових просторів. Поступово, південно-український степовий край із малолюдної пустельної території, трансформується на регіон із модерними формами господарства, з впевненими соціально-економічними амбіціями нових жителів регіону.

Що стосується соціально-побутових умов життя та культурних взаємозв'язків між німецькими колоністами та місцевим населенням, потрібно відзначити, що в першій половині XIX століття німецькі колонії були досить ізольованими через різницю мовних, конфесійних та культурних традицій. Побут німецьких колоністів завжди викликав як позитивні, так і негативні відгуки. Ось як писав один із сучасників: «Колонії побудовані на рівних площинах серед степу, кожна колонія являє собою одну або дві вулиці з ряду струнко розташованих будівель... між будівлями розведені садки. Будинки нові і під одним дахом, знаходяться: житло господаря, конюшня та клуня... скрізь чистота й порядок, стіни побілені, дахи міцні, паркан пофарбований». Колоністи будували свої хати великими, просторими, у декілька кімнат, заможні колоністи – з цегли, а колоністи із середнім достатком ставили хати саманні. Покоління колоністів, які виростили на новій Батьківщині,

досить органічно сприймали деякі елементи українського життя. Улітку одягали костюми європейські, а взимку – верхній український одяг. Господині іноді готували український борщ, надавали перевагу житньому хлібу [15, с.78]. Що стосується духовної сфери життя німецьких колоністів, то в організації самих німецьких поселень величезну роль відігравала релігія й церква. Згідно конфесійної приналежності проходила межа і серед самих поселенців, у числі яких переважали лютерани та католики. Саме переселенці з німецьких держав стали піонерами, а інколи й місіонерами цих конфесій на півдні України, створивши релігійні громади та культові споруди [15, с.82].

Починаючи з середини XIX століття німецькі колонії перетворюються у вагомий соціально-економічний чинник півдня. Вони стають виробниками сільськогосподарської продукції, значна частина якої експортується на Захід до Європи. Саме зосередженням великої культури землеробства та тваринництва, у другій половині XIX століття, стають центрами біля 200 німецьких колоній півдня України. Особливо великих успіхів, хороших результатів господарювання досягли колонії: Зельц, Баден, Ельзас, Шпаер, Ворс, Ваттерлоо, Готланд, Марієнфельд, Дармштадт, Мейнциг та інші. Їх селяни були відомі багатолюдністю, заможністю і економічним благополуччям. Німецькі поселенці, як правило, були фермерами здебільшого високої земельної забезпеченості. В другій половині XIX на початку XX століття заможність німецьких селян та ремісників безперервно зростала [24, с.45].

Економічний благоустрій колоністів контрастував з сусідніми українськими селами, які мали недостатні земельні наділи і повинні були жити напівзлиденним життям [39, с.126]. Ці протилежні умови життя, ізоляваність колоністів призводили до виникнення певної неприязні між переселенцями та українцями, але в загальному висновку, сильної ворожнечі не було, сусіди уживалися достатньо мирно, а й деяке українське населення наймалося на роботу у німецькі господарства.

Наймані працівники отримували більшу зарплатню ніж в інших, не німецьких, господарствах але й попит з них був більший. Поселенці відносилися до найманих робітників більш лояльно, годували добре, та вимагали вести себе скромно та мирно. Згодом, спостерігається тенденція переселення українського населення до німецьких поселень.

Протягом другої половини XIX століття колоністи показали позитивні результати введення господарства не лише у аграрній сфері, а й у напрямку торгово-промислового сектору економіки.

На межі XIX – XX століть німецькі колонії південноукраїнських земель перебували у процесі стрімкої соціокультурної та господарчої трансформації, яка була наслідком, динамічних процесі кардинального оновлення місцевої економіки. Такий масовий підйом продуктивності сільськогосподарського виробництва німецьких переселенських господарств, котрий був зафіксований вченими які досліджували економічне становище краю в даний період, був зумовлений не скільки прогресивним збільшенням виробничої інфраструктури колоній, а скільки прогресивною інтенсифікацією сільськогосподарського виробництва, котра мала прояви у масовому впровадженні на місцях передових технологій, впровадженням використання сучасної на той час сільсько-господарської техніки, механічних знарядь праці, новітніх агротехнічних прийомів та нових методів обробітки землі. Формування передової виробничої інфраструктури колоній, новітні прийоми та модернізація технологічного процесу організації сільськогосподарського виробництва, виникнення і широкомасштабне застосування в колоністському виробництві машинних та агротехнічних інновацій, усе це різноманіття новітніх підходів в господарчому житті закономірно викликали на внутрішньому ринку південної України посилене зростання попиту на кваліфікованих робітників та високоосвічених професійно-технічних кадрів, недостача котрих негативно відбивалася на підприємствах [2, с.54].

У німецьких колоніях, серед котрих налічували лютеранські, католицькі, менонітські громади, було відповідно розвинуте й громадсько-політичне життя: розвивався кооперативний рух, існували кредитні установи, працювали освітні товариства, школи, училища, функціонували лікарні, притулки. Так як уклад життя в німецьких поселеннях відрізнявся традиційним устроєм, то очевидним постає той факт, що виховання дітей було необхідним етапом у формуванні нового члена суспільства. Насамперед, вихованням займалися в початкових (церковно-приходських) школах, котрі засновували майже одночасно з будівництвом кожної колонії, існували центральні училища, які займалися забезпеченням середньої освіти, також проводилася підготовка вчителів для початкових шкіл, готували волосних писарів для адміністрування колоній, засновувалися реальні училища [24, с.48].

Катастрофічним потрясінням для німецького поселенського суспільства півдня України, котре прийшло з початком ХХ століття стала перша Світова війна. У цей період світових потрясінь, німецька етнічна спільнота пережила тяжкі випробування та поневіряння, кульмінацією котрих стало велике анти німецьке напруження у імперському суспільстві того часу, наслідком якого стали переселення німців з обжитих десятиліттями домівок до Сибіру і Поволжя. Вже опісля революційних подій 1917 року, та повалення царського уряду, німецькі родини мали змогу повернутись до рідних осель. Трохи згодом, з положенням Третього Універсалу Центральної Ради від 20 листопада 1917 року на українських територіях була проголошена національно-персональна автономія, яка мала за мету забезпечення народам, проживаючим на території України, права та свободи в контексті місцевого самоврядування і в справах їх національного життя. Але події розвивалися стрімко й згодом був встановлений вже новий політичний режим [24, с.51].

Як зазначалося раніше, встановлення радянської влади,

кардинально змінило соціальне, культурне та економічне функціонування життя населення республіки. Безпосередньо, ці зміни відбилися на соціально-економічному функціонуванні німецьких громад та окремо кожної німецької родини.

Здійснюючи протягом 1920-х років у німецьких поселеннях політику «радянзації», офіційна влада, крім низки економічних і політичних перетворень, передбачала створення необхідних соціокультурних умов для утвердження серед національних меншин комуністичної ідеології, чому активно сприяла офіційна національна політика «коренізації».

Архівні документи свідчать, що проводилося активне спостереження і вивчення громадсько-релігійного життя німецьких поселень і соціальних груп. Херсонське окружне радянське керівництво зазначало, що німецькі громади дуже релігійні. Існували громади менонітів та євангельських християн, які активно дотримувалися релігійних звичаїв. Переважна більшість німецьких поселенців були менонітами, які мали самоназву «голландські вихідці». Існували окремі спілки голландських вихідців, що об'єднували німецьких поселенців Херсонської округи. Так, наприклад, існував «Союз громадян Голландського походження», який налічував близько 300 членів [7, арк. 144-145].

Усі німці були надзвичайно націоналістичними, і свою увагу вони зосереджували безпосередньо на власних німецьких громадах. Характерним для німців була висока господарська індивідуальність, колективізація їх не цікавила. Акцентована увага приділялася еміграційним настроям серед німецьких національних громад. Так, у документах зазначається про великий процент еміграції німців до Америки, як приклад наводиться с. Кам'янка, звідки населення виїхало майже повністю [3, арк. 213-214].

Політичне становище національних меншин Херсонщини

викликало занепокоєння місцевих органів влади, що створювало необхідність проведення культурно-освітньої та ідеологічної роботи. Розуміючи, що для посилення своїх позицій слід заручитися підтримкою національних меншин краю, партійно-державне керівництво пішло на задоволення певних культурно-національних потреб німців. Крім того, культурна сфера була тією сферою, де ефективно працював агітаційно-пропагандистський апарат. Розумно проведена в цій області політика, дозволяла уряду виконувати завдання радянського «перевиховання» національних меншин.

Нова модель політичних заходів у царині міжнаціональних взаємовідносин на початку 1920-х років, виступала позитивним вектором розвитку для німецької етнонаціональної спільноти Херсонщини. Випадала унікальна можливість отримати гарантії з боку новоствореної держави, щодо комплексного розвитку та реалізації своїх національно-культурних звичаїв. Під час впровадження радянської національної політики, було реалізовано у життя низка культурно-адміністративних заходів таких як: утворення окремих німецьких національних районів та сільських рад, заохочувалося створення і підтримувалася система загальноосвітніх та середніх учбових закладів, впроваджувалося видавництво літератури (учбової, художньої тощо) німецькою мовою, усе це, очевидно, було позитивним впливом на існування самобутніх господарчих, мовних, та культурних традицій німецьких громад, та є прямим свідченням про засади можливого подальшого національно-культурного ренесансу німецького населення Херсонського краю [35,с.158].

3.2 Внутрішній аспект життя німецької етнічної меншини

Розглядаючи історію становлення і розвитку німецької громади на Херсонщині у міжвоєнний період, обов'язковим етапом дослідження

стає висвітлення культури німецького поселенського суспільства.

Безпосередньо початковим етапом формування німця-поселенця стає його релігійна освіта. Так як, основою німецьких переселенців становили представники протестантських релігійних громад з невеликим відсотком католиків, але в основному це були протестанти-меноніти течія яких бере свій початок ще с XVI століття, то необхідність навчання закону Божого була першочерговою.

Школи засновувалися одночасно з будівництвом поселень, і були одним з найважливіших факторів життя німецького колоніста. Починаючи з дитинства, було за необхідне навчання грамоті, тому що усі діти мали пройти обряд конфірмації (обряду свідомого сповідання віри) який заліковувався вмінням самостійного читання Євангелія.

Висока увага до школи, зумовила високий рівень освіченості серед німецької общини. Німецькими общинами школа розглядалась, як один із найважливіших важелів виховання молодого покоління у відповідності до протестантських релігійних догматів. Результатом такої освіти був високий рівень релігійної самосвідомості у німецькому переселенському суспільстві цьому сприяло і те, що діти вчилися читати і писати за Святим Письмом. Наслідком цього, було що представники релігійного духовенства, а саме пастори у протестантів, займали одні з найвищих щаблів впливу на німецький соціум. Звичайно, що освіта до початку XX століття була елементарною, з розрахунком на потреби общини та у зв'язку з дозволеними догматами.

Якщо загально про процес освіти, то наприклад менонітських школах діти йшли на навчання із власними прописами і книжками. У молодших класах діти навчались по Катехізису або фібелю. У середніх – по Євангелію, а старших – по Біблії. Інших книжок для навчання до середини XIX століття у німецьких школах не було. У лютеранських навчальних закладах були відсутні навіть прописи. Вчителі писали літери та склади на шматках паперу або на газетах, а діти копіювали їх

до зошитів [39, с.117].Спочатку мовою викладання у німецьких школах була виключно німецька, згодом поступово вводилися російська мова навчання. На початку ХХ століття окрім початкових шкіл, колонії нараховували навчальні заклади середньої ланки: училища при лютеранських та католицьких церквах, чоловічі ті жіночі училища, реальні училища, приватні німецькі навчальні заклади [39,с.118].

З початком Першої світової війни становище німців-колоністів погіршилося. Німецьке населення почали сприймати, як ворогів, представників країни агресора. Звичайно, ці настрої мали безпосередній вплив і на освітні процеси у колоніях [39, с.126].

Кардинальні зміни в освіті відбулися після революційних подій 1917 року і встановлення більшовицької влади в Україні. З 1923 року на території України більшовиками починає проводитися політика коренізації, яка впливала на напрям політики щодо національних меншин на території України. Позитивною була мовна політика радянської влади, а саме дозвіл на використання мови різних народностей, але вона йшла у розріз з відношенням до релігії, де сфера освіти чітко відокремлювалася від конфесій. З 1924 по 1929 рік чисельність німецьких шкіл зростала. Заохочувальна політика держави щодо вивчення німцями рідної мови згорнулася разом із політикою українізації. На зміну прийшла гостра критика за засудження будь-яких національних проявів. З середини 30-х років всі німецькі школи були реорганізовані у російськомовні і питання німецької освіти втратило свою актуальність [39, с.131].

Життя німецьких колоністів від самого початку переселення регламентувалося законом. Організація німецької громади та її структури регулювалося законодавством, і мали чітку ієрархічну структуру посад у колоніях, які були частиною державної системи управління.

Щодо внутрішніх правил функціонування німецьких громад, то

беззаперечно усе життя колоніста підпорядковувалося догмами певного віросповідання. Колоністи намагалися зберегти власну самобутність, але у той же час не відносилися ворожо до інших релігійних течій. У середині протестантських громад общин різних течій взаємовідносини були більш тісними. Колоністи-протестанти активно підтримували зв'язок із Німеччиною, звідти надходила духовна література для потреб релігійних громад [39, с. 135].

У період 1920-1930-х років релігійні громади переслідувалися з боку радянського режиму. Помилки та невдачі радянської влади у запровадженні та реалізації нових економічних та національних порядків змушували шукати, на кого можна б було перекласти відповідальність у власних промахах. Ідеологічна доктрина відкидала будь-яких опонентів, насамперед релігійних, які, дійсно, могли чинити вплив на світогляд населення. Більшовицька ідеологія передбачала насадження власних світоглядних позицій для населення і релігійні погляди тут були б зайвими. Протестантські громади були об'єктом критики та гонінь з боку держави за свою «корпоративність і усунення від загально громадської справи» та «дрібнобуржуазну психологію членів громади» [39,с. 154].

3.3 Становище наприкінці 1930-х та подальша доля німецької етно-спільноти Херсонщини

Поступово розглядаючи генезу розвитку німецької громади Херсонщини міжвоєнного періоду, постає завдання розкрити наслідки усіх тих процесів які відбувалися із спільнотою, і до чого усе призвело.

У минулому розділі, вже була піднята тема політичних утисків і репресій які застосовувалися до представників німецького етносу на території УРСР у період 1930-х, проте є за необхідним, більш детально розкрити наслідки такої радянської доктрини стосовно німецького суспільства і сформулювати висновки щодо поставленого завдання.

Беззаперечним постає той факт, що вже починаючи з 1935 року розгортається масова хвиля сталінських репресій по всій країні, яка охопила майже усі сфери радянського суспільства. З цього часу розпочинається Великий терор, аспектом якого і були гоніння на представників національних меншин. Безумовно, прихід до влади у Німеччині Адольфа Гітлера у 1933 році, слугував каталізатором початку жорсткої політики стосовно етнічних німців, проте це не відбувалося в один момент часу, а наростало як хвиля вже з кінця 1928 років, з ліквідацією НЕПу і переходом до нових векторів розвитку СРСР.

Якщо загалом охарактеризувати взаємовідношення німців і радянської влади у період з 1920 року і до кінця 1930-х років, то форми їх стосунків пройшли декілька етапів. Спочатку це була в цілому непогана комунікація між двома сторонами, позитивним вона підкріплювалася політикою «коренізації», позитивним відношенням до національного виховання, сприянням розвитку етнічної самобутньої культури та мови, а також розбудові етнічного адміністративного районування. З негативних аспектів була релігійна політика більшовиків та жорстке нав'язування комуністичної партійної ідеології населенню.

З часом, можна говорити про те, що стосунки між німецькими громадами і радянськими органами влади все погіршуються, про що свідчать декілька факторів. По-перше згорання національного районування в Україні, ліквідація німецьких районів і їх об'єднання з іншими територіальними одиницями Херсонської округи, без урахування історичних і культурних особливостей німецької етнічної спільноти. По-друге, ліквідація навчальних закладів з німецькою мовою навчання. По-третє, посилення анти німецьких настроїв у радянських ешелонах влади, поява підозри стосовно німецького населення у «шкідництві», у формі відмови вступу до колгоспів і участі у колективізації, «шпигунстві» на користь німецького уряду, формуванні підпільних політичних організацій, які спрямовувалися на антирадянські

контрреволюційні заходи з метою підірвати авторитет і міць більшовиків на місцях. Увесь період часу, репресивні акції супроводжувалися інтенсивною пропагандистською кампанією.

У 1935–1937 роках, поряд з ліквідацією інститутів національно-культурного розвитку, відбувалися репресії прямої дії, у формі арештів та депортацій німців Херсонщини. Як уже на сьогодні відомо, арешти відбувалися по сфальсифікованих справах контрреволюційних диверсантів та представників уявних підпільних націоналістичних організацій. Масового характеру набули депортації національних меншин з місць їх історичного проживання в Україні.

Беззаперечним фактом такої політики були долі людей, яких торкнулася радянська тоталітарна машина. Посилаючись на збірку науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією» у котрій обсягом у 27 томів, ґрунтовно досліджено долі репресованих людей різних національностей усіх областей України, ми можемо навести приклад на долях людей німецького походження фактичний злочин радянської влади проти людяності.

Серед жертв радянської тоталітарної машини, опинилися: «Бекк Оскар Якович, народився у 1911 році в с. Гаврилівка Іванівського району, Херсонської області. Працював рядовим колгоспником к-пу «Дармштадт». Заарештований 22 лютого 1938 року, за звинуваченням у членстві контрреволюційної націоналістичної організації. Вирок винесли ВНКВС СРСР і Прокурор СРСР 28 березня 1938 року, засуджений до розстрілу. Реабілітований у 1963 році. Вирок виконано 15 квітня 1938 р, місце поховання невідоме.

Бекк Микола Фрідріхович, народився у 1908 році у с. Сірогози Нижньосірогозького району, Херсонської області. Працював комбайнером Чехоградської МТС. Заарештований 3 вересня 1941 року, за звинуваченням: проводив серед населення контрреволюційну антирадянську агітацію. Вирок винесла особлива нарада при НКВС

СРСР 11 липня 1942 року, засуджений до 8 років позбавлення волі. Реабілітований у 1962 році.

Бенке Генріх Данилович, народився у 1903 році у с. Айгенгронт (стара назва) Високопільського району, Херсонської області. Працював ковалем ремонтно-механічних майстерень заводу «Запоріжсталь». Заарештований 15 грудня 1937 року, за звинуваченням: проводив активну контрреволюційну роботу на користь фашистських держав. Вирок винесли НКВС СРСР і Прокурор СРСР 27 січня 1938 року засуджений до розстрілу. Вирок виконано 13 лютого 1938 року в м. Дніпропетровську. Реабілітований у 1989 році.

Біглер Вільгельм Данилович, народився у 1883 році у колгоспі «Заградівка», Херсонської області. За родом діяльності швець. Заарештований 16 травня 1937 року. Засуджений комісією НКВС СРСР до розстрілу. Реабілітований у 1963 році.

Вальтер Віктор Адольфович, народився 1881 року у с. Зміївка Бериславського району, Херсонської області. Працював ветфельдшером артилі ім. Серова. Заарештований Особливою нарадою при НКВС СРСР 5 вересня 1942 року, засуджений до 10 років позбавлення волі. Реабілітований у 1959 році.

Вебер Олександр Миколайович, народився 1890 року у с. Клостердорф (стара назва), Херсонської області. Працював візником рудника ім. Артема Кривбасу. Заарештований 21.03.1938 року, звинувачений у належності до шпигунської організації. Розстріляний 15.04.1938 року. Реабілітований 27.09.1960 року.

Гааз Йоган Йоганович, народився 1892 року у с. Санбрун (стара назва) Нижньосірогозького району, Херсонської області. Працював колгоспником к-пу «Марієнфельд». Заарештований 14 грудня 1937 року, за звинуваченням: проводив контрреволюційну націоналістичну пропаганду. Вирок винесено НКВС СРСР і Прокурором СРСР 16 січня 1938 року, засуджений до розстрілу. Вирок виконано 5 лютого 1938 року

в м. Запоріжжя. Реабілітований у 1989 році.

Гааз Фрідріх Йоганович, народився 1902 року у с. Санбрун (стара назва) Нижньосірогозького району, Херсонської області. Працював колгоспником к-пу «Марієнфельд». Заарештований 14 грудня 1937 року, за звинуваченням: проводив контрреволюційну націоналістичну пропаганду. Вирок винесено НКВС СРСР і Прокурором СРСР 16 січня 1938 року засуджений до розстрілу. Вирок виконано 5 лютого 1938 року в м. Мелітополі.

Гармидер Емма Михайлівна, народилася 1899 року у с. Гола Пристань, Херсонської області. За родом діяльності колгоспниця. Заарештована 28.03.1946 року. Постановою особливої наради МВС СРСР від 28.01.1947 року вислана в Новосибірську область на 5 років. Реабілітована 17.02.1994 року прокурором Черкаської обл.

Гессе Марія Готлібівна, народилася 1901 року у с. Мар'янівка Каховського району, Херсонської області. Заарештована 3 жовтня 1945 року, за звинуваченням: як «фольксдойче» одержувала продуктивний спец пайок в німецькій крамниці. Особливою нарадою при МВС СРСР 27 березня 1946 року засуджена до 5 років позбавлення волі з відбуванням покарання в Черногорському спецвиправтрудтаборі Красноярського краю. Реабілітована у 1989 році.

Конрад Адольф Якович, народився 1870 року у с. Бобровий Кут Калінінського району, Херсонської області. Освіта вища, працював шкільним вчителем. Репресований двічі. Арештований 14 лютого 1934 року за звинуваченням у приналежності до контрреволюційної організації. 2 березня 1934 року з-під варти звільнений. Комісією НКВС і Прокуратури СРСР 14 жовтня 1937 року засуджений до розстрілу. Реабілітований відповідно у 1995 і 1989 роках.

Даршт Іван Миколайович, народився 1901 року у с. Свистунове Криворізького району, Херсонської області. Працював на ізоляторному заводі. Заарештований 21 грудня 1937 року. Засуджений особливою

нарадою при НКВС СРСР до розстрілу. Реабілітований у 1960 році.

Даршт Микола Михайлович, народився 1860 року у с. Свистунове Криворізького району, Херсонської області. Працював сторожем на пошті. Заарештований 25 грудня 1937 року. Засуджений трійкою УНКВС по Донецькій обл. до розстрілу з конфіскацією майна. Реабілітований у 1963 році.

Дайтхе Йосиф Християнович, народився 1896 року у с. Федорівка Каховського району, Херсонської області. Працював теслярем відділу капітального будівництва комбінату «Запоріжсталь». Заарештований 1 лютого 1938 року, за звинуваченням: учасник контрреволюційної німецької організації. Вирок винесено СРСР і Прокурором СРСР 27 березня 1938 року, засуджений до розстрілу. Вирок виконано 15 квітня 1938 року в м. Запоріжжі. Реабілітований у 1961 році.

Дайтхе Іван Християнович, народився 1913 року у . Федорівка Каховського району, Херсонської області. Працював машиністом крана сталеплавильного цеху комбінату «Запоріжсталь» Заарештований 1 лютого 1938 року, за звинуваченням: учасник німецької контрреволюційної організації. Вирок винесено НКВС СРСР і Прокурором СРСР 27 березня 1938 року, засуджений до розстрілу. Вирок виконано 15 квітня 1938 року в м. Запоріжжі. Реабілітований у 1961 році. Тарасевич Розалія Готлібівна, народилась 1893 року у с. Мар'янівка Каховського району, Херсонської області. Рід діяльності домогосподарка. Заарештована 27 вересня 1945 року за, звинуваченням: під час окупації зареєструвалася як «фольксдойче». Особливою нарадою при МВС СРСР 10 червня 1946 року засуджена до 5 років заслання в Сузунський район, Новосибірської обл. Реабілітована у 1989 році.» [29]

На жаль, усіх жертв репресій неможливо зазначати у даній роботі, але й не зазначити тих небагатьох, не є можливим. Коротка біографія вихідців німецької громади Херсонщини, наглядно репрезентує і є доказом, що очевидним злочином усіх цих людей є їх етнічне

походження. Справи шиті «білими нитками», проводилися чистки серед тих хто або потенційно був небезпечним по роду своєї професійної діяльності, або був прикладом через який відбувалося залякування інших представників німецької етнічної групи.

Звичайно, що відбувалася закономірна реакція на дії радянської влади, яка найбільш масово проявилася через еміграцію німецьких нацменшин з території України, в основному німці переселялися на територію Америки, країн США та Канади, або поверталися на свою історичну батьківщину. Більш масовими еміграційні процеси серед німецького населення розпочалися вже з середини 1923 року, незважаючи на політику «коренізації», більшість вже намагалися поступово виїхати з території Радянського Союзу. Існували організації які конкретно займалися питанням еміграції німецьких колоністів, серед таких варто зазначити: РУСКАПА (Російсько-Канадсько-Американське агентство по перевезенню пасажирів) та компанія БУДАРТ, котра займалася наданням кредитів німцям на виїзд з-за кордон, та на придбання землі, для усіх бажаючих виїхати до США та Канади [39,с.73].

Якщо зіставити кількість німецького населення на Херсонщині за Всесоюзним переписом 1926 року, з темпами еміграції німців, то ми можемо припустити, що емігрувала більше половини німецького населення краю. Підтвердженням цього є документальні свідчення партійних робітників, які слідкували за темпами розгортання еміграційних процесів серед німців, і хоч еміграція переселенців супроводжувалася величезними труднощами, в першу чергу пов'язаними із бажанням влади не допустити виїзду німців за кордон, але все ж таки більшості до початку 30-х років, вдалося покинути домівки, після чого кордон тоталітарної держави влада зачинила.

ВИСНОВКИ

Проведене теоретичне дослідження соціокультурної історії німецької етнічної громади Херсонщини міжвоєнного періоду, дозволяє зробити такі висновки. Виникнення і розвиток громад національних меншин, є важливим аспектом в вивченні історії розвитку південної України. Дослідження генезису функціонування німецьких етнічних громад на Херсонщині, та їх подальше перетворення в часі і просторі, дозволяє з'ясувати білі плями у контексті формування загального обличчя південно українських територій, такі вектори пошуку допомагають зрозуміти більш детально причинно-наслідкові зв'язки того, як сформувалися ці території, а те що південноукраїнський регіон завжди був етнічно неоднорідним, спонукає до пошуків того, як на його історичний розвиток вплинули представники інших, не українських, етнічних груп.

Процесу появи та формування німецької етнічної спільноти, на території південноукраїнських земель, присвячена ґрунтовна історіографічна та джерельна база. Про що свідчить велика кількість опублікованих монографій, дисертацій, статей, анотацій тощо. У дослідженні проблематики соціокультурної історії німецької етнічної громади Херсонщини, було використано чимало напрацювань вітчизняних науковців, чийх постановка дослідження є дотичною до поставленої теми роботи.

Опубліковано багато праць вже періоду незалежної України, присвячених саме німецькому національному питанню, які допомогли краще розуміти нюанси в історичному становленні німців на Херсонщині. Проте, більш детально проведений аналіз літератури з цього питання, хоч і репрезентує нам досліджений період, але не розкриває багатьох білих плям з життя німецької національної громади.

Репрезентуючи тему дослідження, необхідно розкрити становище

німецьких громад на Херсонщині у міжвоєнний період більш детально. З утвердженням в Україні радянської влади, відбуваються суспільно-політичні та економічно-адміністративні перетворення у німецькому суспільстві. Згідно з утвердженням нових політичних векторів розвитку новоствореної радянської держави, відбувається інтеграція у суспільство політики «коренізації», спрямованої на соціально-культурний розвиток усіх національних меншин проживаючих на території СРСР.

З 1924 по 1929-ті роки відбуваються відносно позитивні зрушення у німецьких поселеннях. Позитивні аспекти радянської політики проявлялися у таких чинниках, як: розбудова національних районів, сприятлива мовна політика, підтримка роботи та утворення навчальних закладів з етнічними мовами викладання, друк навчальної і художньої літератури, залучення до органів місцевого самоврядування представників нацменшин національними мовами, інтерес вивчення історії національностей, відродження національних традицій та культури. Здійснюючи протягом 1920-х років у німецьких поселеннях політику «радянізації», офіційна влада, крім низки економічних і політичних перетворень, передбачала створення необхідних соціокультурних умов для утвердження серед національних меншин комуністичної ідеології, чому активно сприяла офіційна національна політика «коренізації». Нова модель політичних заходів у царині міжнаціональних взаємовідносин на початку 1920-х років, виступала позитивним вектором розвитку для німецької етнонаціональної спільноти Херсонщини. Випадала унікальна можливість отримати гарантії з боку новоствореної держави, щодо комплексного розвитку та реалізації своїх національно-культурних звичаїв. Усі ці заходи, очевидно, було позитивним впливом на існування самотніх господарчих, мовних, та культурних традицій німецьких громад, та є прямим свідченням про засади можливого подальшого національно-культурного ренесансу німецького населення Херсонської округи.

Проте, вже з початку 1930-х років, посилюються негативні тенденції у політичній сфері Союзу, розпочався новий етап посилення радянського тоталітарного режиму стосовно німецьких національних меншин. Сталінський варіант індустріалізації та суцільної колективізації вимагали максимальної централізації управління. У зв'язку з цим відбуваються перетворення у адміністративно-територіальному житті Херсонщини, всі національні округи були ліквідовані, а УСРР поділялась на райони і міста республіканського значення.

На початок 1930-х років, припадає процес трансформації німецьких етнічних громад, цей період пов'язаний з колективізацією, розкуркуленням, висилками куркульських сімей та жорстким тиском на церкву, «чисткою» навчальних закладів. Німецьке населення, яке традиційно було більш заможним, в ході колективізації було економічно підірваним і зuboжilим, що явно не сприяло зростанню популярності радянської влади. В ході колективізації йшов процес остаточного руйнування сільської релігійної громади. Проводжувана радянська політика негативно впливала на становище німецьких етнічних меншин, вона руйнувала існуючу ментальність, моральність, релігійно-культурні традиції, сприяла трансформації і руйнуванню національної ідентичності. Система переслідування, арештів, депортацій, бездіяльності влади в справі надання допомоги голодуючим, була доповнена фізичним вимиранням населення. Ліквідовувалися національні заклади освіти, заборонявся друк національними мовами, відбувалися арешти та заслання тих, хто проходив по сфальсифікованих справах «контрреволюційних» та «націоналістичних» організацій. Масового характеру набули депортації національних меншин з місць їх історичного проживання в Україні. Як і в попередні роки, репресивні акції супроводжувалися інтенсивною пропагандистською кампанією. Наслідком таких подій стали масові хвилі еміграції німецьких етнічних громад з Херсонщини і України, до Канади та США та Німеччини.

Таким чином, можна стверджувати, що історичний шлях німецьких етнічних громад на Херсонщині був тісно пов'язаний з встановленим більшовицьким режимом. Вплив політики радянського уряду на німецькі етнічні меншини був різним, відповідно до хронологічних періодів. Проте, навіть в порівнянні з більш ліберальними 1920-ми роками, радянський режим був вороже налаштований до цієї етнічної групи. Становище німців як громадян, як певної етнічної складової загальноукраїнського суспільства, був критичним у новоявлених суспільно-політичних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

1. ДАХО. – Ф. Р-2. – Оп.1. – Спр. 1436. – 190 арк.
2. ДАХО. – Ф. Р-2. – Оп.1.- Спр. 1405. – 65 арк.
3. ДАХО. – Ф. Р-2. – Оп.1.- Спр. 763. – 323 арк.
4. ДАХО. – Ф. Р-2. – Оп.1.- Спр. 89. – 257 арк.
5. ДАХО. – Ф. Р-2. – Оп.1.- Спр. 979. – 171 арк.
6. ДАХО. – Ф. Р-2. – Оп.1.- Спр. 979. – 171 арк.
7. ДАХО. – Ф. Р-2. – Оп.4.- Спр. 8. – 202 арк.
8. ДАХО. – Ф. Р-2. – Оп.6. – Спр. 72. – 34 арк.
9. ДАХО. – Ф. Р-414. – Оп. 1. – Спр. 41. – 278 арк.

Література

10. Берестень О. Є. Освітнянська діяльність німецьких колоністів Півдня України на початку ХХ століття (на прикладі товариства м. Олександрівська). *Науковий щорічник. Історія і культура Придніпров'я: невідомі та маловідомі сторінки*: НГУ, Дніпро, 2009. С.47 – 52.
11. Берестень Ю. В. Допитання про становлення сільськогосподарської середньо-професійної освіти в німецьких колоніях Півдня України на початку ХХ століття (на прикладі Ейгенфельдської сільськогосподарської школи). *Науковий щорічник. Історія і культура Придніпров'я: невідомі та маловідомі сторінки*: НГУ, Дніпро, 2009. С. 53 – 66.
12. Белікова М. В. Адміністративне управління менонітських колоній півдня України (1789–1917 рр.). *Етнічна історія народів Європи*. 2004. - Вип. 16. С. 16 – 21.
13. Бобылева С. И. «Большой террор» как завершающий этап насильственной трансформации немецкой диаспоры Украины.

Історія німців України : [матеріали всеукр. наук. конф.]. Київ: ПІЕНД ім. І.Ф. Кураса, 2017. С. 93 – 111.

14. Бобылева С. И. Причины миграции немецкого населения на Украину в XVIII – первой половине XIX в. *Вопросы германской истории*. – Днепро, 1995. С. 30 – 42.
15. Васильчук В. М. Німці в Україні. Історія і сучасність (друга половина XVIII – початок XXI ст.). Київ: Видавничий центр КНЛ, 2004. 380 с.
16. Васильчук В. М. Інтеграція етнічних німців в український соціум. *Історіографія проблеми*. Київ, 2005. С.88 – 94.
17. Всесоюзная перепись населения 17 декабря 1926 г.: краткие сводки / изд. ЦСУ Союза ССР. – Москва, 1926 – 1929. 10 т. 138 с.
18. Грушевський М. С. Народностям України; його ж Чи Україна тільки для українців? *Великий українець. Матеріали з життя і діяльності М.С.Грушевського*. – Київ, 1992. 552 с.
19. Дынгес А. А. Очерки истории немцев на постсоветском пространстве. 1989 – 2009. Донецк: ООО Апекс, 2009. 320 с.
20. Іваньков І. В. Німецькі колонії Півдня України та голод 1932–1933 років (за матеріалами Міністерства східних окупованих територій гітлерівської Німеччини) *Етнічна історія народів Європи*. 2004. Вип. 16. С. 60 – 66.
21. Історія менонітських колоній півдня України в українських дисертаційних дослідженнях сучасності (кінець XX – початок XXI ст.) *Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів*. Т. 22. Київ, 2011. С. 356 – 369.
22. Клаус А. А. Наши колонии. Опыты и материалы по истории и статистике иностранной колонизации в России. Санкт-Петербург. 1869. 580 с.

23. Козирєва М. Е. Адміністративно-територіальні перетворення та соціально-економічний розвиток німецьких районів Півдня України у 20–30-х рр. ХХ ст. *Наукові праці: збірник. Т. 5: Історичні науки*. Миколаїв, 2000.
24. Кудряченко А. І. Німці в Україні: минуле і сьогодення. *Вихідці з німецьких земель на теренах України: минуле і сьогодення*. Київ: Наукова думка, 1995. 74 с.
25. Кулинич І. М., Кривець Н. В. Нариси з історії німецьких колоній в Україні. *Інститут історії України НАН України*, Київ, 1995. 271 с.
26. Падалка Л. В. Землевладения немцев – бывших колонистов (Херсонской губернии). Херсон, 1891. 41 с.
27. Писаревский Г. Г. Из истории иностранной колонизации в России в XVIII в. : (По неизд. архив. документам). - Москва: печ. А. И. Снегиревой, 1909. 84 с.
28. Рафальський О. О. Національні меншини України у ХХ столітті: Історіографічний нарис. Київ, 2000. 447 с.
29. Реабілітовані історією. Херсонська область / *Обл. ред. кол.: А. О. Бабич (голова), А. В. Карпова (заст. голови), А. Е. Вірлич (секретар), Л. С. Алексєєв, М. І. Денисенко, А. П. Іванищук, С. В. Чичирко, Л. І. Мосіна, С. В. Нікольський, П. С. Квасницький, М. П. Оленковський, В. П. Рилєєв, В. Д. Сусоров, Н. В. Федотова, М. І. Ясельський; Авт.-упоряд. А. Е. Вірлич*. Херсон: ВАТ «Видавництво «Наддніпрянська правда», 2005. 944 с.
30. Себта Т. М. Київська частина матеріалів Айнзацштабу рейхсляйтера Розенберга. *Архіви України*. 1997. № 1/6. С. 53 – 73.
31. Сиволапов В. О. Радянізація німецьких колоній в Україні у 20–30-х рр. ХХ ст.: дис. канд. іст. наук: 07.00.01. Луганськ, 2007. 320 с.

32. Скальковський А. О. Хронологическое обозрение истории Новороссийского края. 1730-1823 : [в 2 ч.] Одесса : печ. в Гор., 1838. 349 с.
33. Слесаренко О. О. Створення та діяльність Центральної комісії національних меншин в Україні (1924—1934 роки) : автореф. дис. на здобуття наук. Київ, 2017, 235 с.
34. Сталинское Политбюро в 30-е годы. Сборник документов / Составители О. В. Хлевнюк, А. Б. Квашонкин, Л. П. Кошелева, Л. А. Роговая. — Москва: АИРО XX, 1995. 340 с.
35. Стюпченко Е. М. Національно-культурний розвиток німців Півдня України у 20-ті роки ХХ століття. *Етнічна історія народів Європи : збірник наук. Праць*. Вип.16 : Німці в етнокультурному просторі України. 2004. С.153 – 159.
36. Цибуленко Л. О. Аксиологічні пріоритети вчительства в німецьких національних районах Півдня України періоду «Великого терору». *Scriptorium nostrum: Електронний історичний журнал*. 2017. № 3 (9). С. 43 – 52.
37. Чирко Б. В. Нацмен? Значить ворог: Проблеми національних меншин в документах партійних і радянських органів в 20-30-х рр. *З архівів ВУЧК, ГПУ, НКВД, КГБ*. 1995. № 1/2. С. 95 – 110.
38. Чирко Б. В. Етнічні німці України в роки Другої світової війни та повоєнні часи [Електронний ресурс] *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2017. Т. 28(67), № 1. С. 50 – 55.
39. Швайка І. О. Взаємовідносини німецьких колоністів та українського населення (кінець ХVІІІ – 20-ті роки ХХ століття): автореф. дис. на здобуття наук. Харків, 2018. 256 с.
40. Шелухин С. П. Закон 14 июня 1910 г. и поселенцы – собственники «колонисты». – Одесса, 1913. С. 18.

41. Шитюк М., Шкварець В. Німці Півдня України: Історія і сучасність: монографія. *Редакційно-видавничий відділ МДУ ім. В. Сухомлинського*. Миколаїв, 2009. 424 с.
42. Штах Я. Очерки из истории и современной жизни южнорусских колонистов. *Товарищество тип. А. И. Мамонтова*, Москва, 1916. 266 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

я, Роберта Леонидівна Виташівна
учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, УСВІДОМЛЮЮ, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

- дотримуватися:
  - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
  - принципів та правил академічної доброчесності;
  - нульової толерантності до академічного плагіату;
  - моральних норм та правил етичної поведінки;
  - толерантного ставлення до інших;
  - дотримуватися високого рівня культури спілкування;
- надавати згоду на:
  - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
  - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
  - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
  - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
  - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
  - своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
  - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
  - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
  - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
  - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
  - відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
  - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
  - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
  - не підроблювати документи;
  - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
  - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
  - не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
  - не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
  - не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символи університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
  - не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
  - не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

2. 11. 2020
(дата)

(підпис)

Леонидівна Роберта
(ім'я, прізвище)